

עשרת המצוות

יו"ל ע"י אברכי כולל יום שישי "יוסף הצדיק" שע"י פעולת צדיק
ע"ש מהרי"ץ צוק"ל ולע"נ מארי יוסף מתי בן אהרון ז"ל
בנשיאות מורינו ורבינו עט"ר הרה"ג ר' יצחק רצאבי שליט"א
בראשות הרה"ג יוסף צברי שליט"א

בהכנ"ס "פעולת צדיק" רח' סעדיה גאון (מאחורי נחלת יצחק) אלעד

אין לקרוא בשעת התפילה ובקרה"ת

כסליו ה'תשע"א, ב'שכ"ב לשטרות

"חידושי דין בעניין מקום ההדלקה (מתקן זכוכית)"

ישנם כמה גדולים שהנהיגו מקרוב להדליק בחוץ, אבל כיון שהעניין הזה הסתבך עם הרוח, שהרי יש רוחות שמכבות את הנר, בשביל זה המציאו את המתקנים שבתוכם מניחים את המנורה וסוגרים את הדלת. אבל יש כאן שאלה הרי הכל צ"ל כפי מצב זמן ההדלקה, דקיימא לן הדלקה עושה מצוה. והרי אם נשאיר את הנרות במצב של דלת פתוחה, הרוח תכבה אותם. **וראיתי** מתרצים, שזוהי דרך ההדלקה. שהרי מה עשו חז"ל? וכי בזמן חז"ל לא הדליקו בחרף? לא היו רוחות? היו רוחות! האם היו להם עששיות יותר טובות משלנו? בוודאי הפוך, כי אנחנו יותר משוכללים. בענייני העולם הזה, אנחנו במצב הרבה יותר טוב מהם, פי-אלף פי-מיליון. אז ה"חכמה" שלנו הכי גדולה. אם כן צריך לומר שנכון אמנם שצריך אחר-כך לסגור את הדלת, אבל דרך ההדלקה היא כך. כך שמעתי בשם אחד הגדולים שליט"א.

אבל לענ"ד איך זה פשוט. מי אמר שבזמן חז"ל הדליקו בתוך "מתקן"? לא שמענו ולא ראינו שום מקור לדבר. אנחנו לא יודעים, אין לנו מסורת איך הם הדליקו, לא במציאות ולא בכתובים. מנין לנו איך היה המבנה של-כניסות הבתים? אולי אצלם היתה כניסה עם בליטות, באופן שהרוח לא היתה מכבה? ואולי הם היו עושים לנרות פתילות עבות, שאפילו רוח מצויה, או לא כל כך מצויה, לא תכבה את הנרות. או שלרוח שאינה מצויה לא חוששים. על כל פנים, אולי כך הם עשו?

הלכך נראה לי שכל העניין הזה לא ברור. וכיון שאין לנו מסורת איך היתה ההדלקה בזמנם, אולי חס ושלום לא יוצאים בעיקר המצוה כשמדליקים באופן שלפי המצב בזמן ההדלקה זה לא יכול להישאר כך, כיון שאח"כ צריך לסגור את בפתח. זו שאלה גדולה. **ולכן** בשלחן ערוך המקוצר לא הזכרתי זאת. אמנם קיצרתי, ולא הסברתי למה, אבל לא הבאתי את הדרך הזאת. הזכרתי(בסעיף ח') רק שבזמן המשנה והתלמוד הדליקו בחוץ, אבל לזמנינו מי שרוצה טוב להדליק בחלון אם הדירה בקומה שניה או יותר, שיש גם פרסומי ניסא. גם בני רשות הרבים וגם בני הבית רואים את הנרות. אבל להדליק ממש בחוץ, אין לנו בזה פתרון שהוא ברור מבחינת ההלכה. ולכן הדרך של הדלקה בחלון, שהזכוכית מגינה מין הרוח, בודאי יותר טוב.

(מתוך קונטרס "מאמר הנרות הללו" של מו"ר נשיא הכולל הגר"י רצאבי שליט"א)

חידודין

**"כשחל שמיני
בשמיני קוראים
שמיני שמונה
פעמים"**

שי נאה יצא בן
הפלאגים (כ"א).

פתרונות ותגובות על
העלון ניתן לשלוח
לכתובת רח' בן
קיסמא 7/3 אלעד.
ואי"ה בל"ג נפרסמם
בעלון הבא.

שו"ת "שערי יצחק" (מתוך השיעור השבועי בחוצ"ש פי' "ישב-חקק" תשס"ט)

- ש. מה הדין לגבי הדלקה באולם שמחות?
- ת. ידליקו ללא ברכה ויאמרו רק הנרות הללו, משום דעלול להיות פירצה.
- ש. האם אפשר להדליק בשמן למאור שאינו ראוי לאכילה?
- ת. לכתחילה מותר להדליק, אבל יותר מהודר שמן הראוי לאכילה.
- ש. האם לתת לילדים להדליק מנרות חנוכה שהכינו בגן?
- ת. עדיף שלא, משום חשש שבמשך הזמן יברכו.
- ש. כשהבעל מאחר להגיע לבית, האם עדיף שהאישה תדליק בזמן, או עדיף שהבעל ידליק לכשיגיע?
- ת. עדיף שהאישה תדליק בזמן, אלא אם כן יש חשש משום שלום בית.

הרה"ג יוסף צברי שליט"א
ראש הכולל יום ששי לבירור מנהגי תימן
מו"צ באלעד ובבית ההוראה פעולת צדיק
מח"ס ויען יוסף, יוסף חן, תורת ערלה ועוד.

בבירור מנהג אמירת הפסוקים אחר ברכת השכיבנו בתפילת ערבית

{ברכת "יראו עינינו"}

{קטעים ממאמר ארוך בנושא}

שבת סי' ס"ה} והכלבו {סי' כ"ח} נוקטים לשון: "ורבנן בתראי תיקנו". מכיון שהברכה מופיעה אף בדברי הגאונים {סדר רב עמרם גאון, ותשובות רב נטרנאי גאון, ברודי או"ח ס"ט} סביר היה להניח כי נתקנה היא בתקופה שבין האמוראים לגאונים, דהיינו תקופת הסבוראים. אמנם הרוקח {הל' תפילה סי' שכ"ו} כתב: "והגאונים תקנו לומר פסוקי ברוך ה' לעולם". נראה מדבריו שבתקופת הגאונים נתקנה. אם נניח כן, י"ל שבתחילת תקופת הגאונים תקנוה, קודם רב עמרם ורב נטרנאי שהביאוה. יש לציין שעל אף התקופה הארוכה בה שימשה תקנה זו, אף שבמשך הזמן בטל טעמה, לא מצינו עליה ערעור הלכתי מחשש הפסק ותוספת על הברכות אלא רק בסוף זמן הראשונים, למן הרמב"ן, ועד מהר"ם מרוטנבורג, הרשב"ש, ועוד כפי שיבואר בהמשך.

ב. בטעם התקנה מצינו כמה שיטות בראשונים:

א. לדעת תלמיד רבינו יונה בברכות {דף ב' ע"ב}, וכן נראית דעת הרא"ש, נתקנה ברכה זו תחת תפילת י"ח דערבית דהיא רשות, וכדי שיתפללו מעין י"ח תיקנו הכי, "וז"ל: "ויש לשאול על מה סמכו העולם להוסיף ולומר אח"כ פסוקים של ברכת המולך בכבודו, שעל זה לא אמרו כגאולה אריכתא והוי הפסקה, ומקצת החכמים היו נמנעים מלאומרם וכך היה מנהגו של מורי הרמב"ן נר"ו, אבל מורי רבינו יונה קרובו נתן טעם למנהג שנהגו על העולם לאומרם, שבתחילה שהיתה תפילת ערבית רשות היו אומרים אלו הפסוקים שיש בהם י"ח הזכרות כנגד י"ח ברכות, וחותרין עליהם ואומרים קדיש ויוצאין, ואח"כ אע"פ שקבעו חובה נשאר הדבר כמו המנהג הראשון ולא הוי הפסקה בין גאולה לתפילה, דכיון שמתחילה אדעתא דהכי קבעו לא מקרי הפסקה.

ב. לדעת התוס' בברכות {ד' ע"ב ד"ה דאמר} התקנה היתה כדי להמתין לחבריהם בתפילה, וז"ל: "דאמר רבי יוחנן איזהו בן העוה"ב וכו' - ואנו שאומרים יראו עינינו ופסוקים אחרים אחר השכיבנו. נראה הואיל ותקינו להו רבנן ה"ל כגאולה אריכתא דתקינו לומר זה שבתוך כך יתפלל חברו גם הוא ולא ילך מבהכ"נ עד שיגמור כל אחד תפלתו. וגם יש באותם פסוקים י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות דשמנה עשרה ואגב שתקנו לומר אותם פסוקים תקנו לומר חתימה של יראו עינינו".

בזמן חז"ל תיקנו לומר תוספת בברכת השכיבנו, בתור ברכה נפרדת אחריה, שתוכנה הוא פסוקים לשמירה, והיתה לה חתימה כברכה נפרדת. בראשונים נקראת ברכה זו "יראו עינינו".

ברכה זו מופיעה כמעט בכל ספרי הראשונים, ויש שכאשר מנו הם את מנין המאה ברכות שבכל יום ציינוה כברכה נפרדת.

להלן נלמד על מקורות הברכה, טעם תקנת חז"ל בה, מדוע לא חששו להפסק וסמיכת גאולה לתפילה, והאם יש מקום וטעם גם היום לאומרם.

בנוסח הרמב"ם מצאנו ששילב הוא את ב' הברכות, והביא את חתימת הברכה לבסוף כברכה אחת כוללת, וכן הוא נוסח תימן כמובא בכל התכאליל. אף מהרי"ץ בסידורו המשיך דרך זו, ולא כאותם שנהגו לברכם כב' ברכות נפרדות. על עמדתו זאת קיבל מהרי"ץ הסכמה נדירה מחכמי מצרים והחיד"א, שישב אז במצרים.

בימינו נשאר זכר למנהג זה מלבד בסידורי תימן, גם בסידורי יוצאי מרוקו, ובסידורי נוסח אשכנז לאותם שבחו"ל, בשינויי נוסחאות מנוסח תימן וכתוספת פסוקים לאחר חתימת ברכת השכיבנו, ללא חתימה לאחריהם.

המקורות לברכה זו רבים הם, ונציין חלק מהראשונים שהביאוה: רב נטרנאי גאון בתשובותיו {ברודי - אופק או"ח ט'}, ר עמרם גאון בסידורו בערבית, תוס' בברכות {ב' ע"א ד"ה מברך וד' ע"א ד"ה דאמר}, הרא"ש {פ"א דברכות שם ובשול"ת כלל ד' סי' י'}, המרדכי {ברכות פ"א רמז ה' ורמז כ"ד}, המחזור ויטרי סי' ק"א, ספר המחכים, הראב"ן בברכות סי' ק"מ, הרוקח {בהל' ברכות סי' ש"כ מנאה במנין המאה ברכות שבכל יום, וכן הביא בהל' תפילה סי' שכ"ו}, הראב"ה {ח"א ברכות סי' ל"ב}, השבולי הלקט {ענין שבת סי' ס"ה}, הכלבו {סי' כ"ח}, ס, ספר על הכל {סי' י"ח}, האבודרהם {בברכת המצוות ומשפטם מנאם במנין המאה ברכות וכ"כ בתפילת ערבית}, האגור {הל' ברכות סי' פ"ט}, הסמ"ג {עשין סי' י"ט}, מנורת המאור {לר"י אנקואה פ"ב תפילת ערבית עמ' קע"ו}, הרמב"ם {בסדר התפילות}, הרשב"ש {סי' רנ"ה}, שו"ת בנימין זאב {סי' קע"ה} ועוד.

א. טעם התקנה וזמנה

בדברי הראשונים לא מצאנו מקור ברור באיזה דור תקנו את ברכת "יראו עינינו". התוס' בברכות מביא {ב' ע"א ד"ה מברך} "דהיה ברכה תקנו רבנן". הסמ"ג {עשין י"ט} כותב ש"הברכה לא נתקנה בימי חכמי התלמוד". השבולי הלקט }

בתקנה זו ישנם רווחים רבים: א. באופן זה, לא נכנסים לשאלה שישנה תוספת ברכה והרי הדבר נוגד את המשנה בברכות שבערב מברך רק "שתים לאחריה" ולא שלש, שאכן לפי תקנה זו נמצאות רק שתי ברכות בערב. וכן דברי הירושלמי הדורש "שבע ביום הללתיך", אתי שפיר לפי"ז, דכיון שאין ברכה נוספת, א"כ שפיר החשבון הוא עם שתים לאחריה בערב בלבד מגיע לז'. ב. גם מצד הפסק שדנו בו התוס' בברכות, אין צריך להגיע לתירוץ, שכיון שבתקנה זו כוללים את היראו עינינו בתוך ברכת השכיבנו, וכיון שהגמ' בברכות כבר ביארה שברכת השכיבנו אינה הפסק לפי שגאולה אריכתא היא, נמצא שאף פסוקים אלו שנכללו בה, בכלל גאולה אריכתא דהגמ' הוו.

אלא דאכתי יש להעיר לתקנה זו, את טענת הרשב"ש, שאם מכאן ולהבא נחתום תמיד את ברכת השכיבנו ללא חתימה, הרי שלא עבדין בכך כנוסח חז"ל הקדום, שתיקנו לנו את ברכת השכיבנו עם חתימה. וז"ל שם: "ואומר, שמטבע זה בחתימה ברכה נתקן, שהרי משנה שלימה שנינו בערב מברך שתים לפניו ושתים לאחריה" ר"ל שב' הברכות נתקנו בחתימה. אלא שאין הדברים באים בתורת קושיא, שהרי גם אחר דבריו אתיא המשנה כפשטה, שברכת השכיבנו מגיעה עם חתימה בסופה אלא רק חתימה שונה של המולך בכבודו, אלא דסו"ס הערנו דשינוי איכא הכא בזה.

וראיה לדברינו שדברי הרמב"ם כתקנה באו ולא שכך נמסר לו שהיה בזמן חז"ל, מצינו בעדות מהספר העתיק "בוסתן אלאזהר" מתלמידי הרמב"ם, שהביא ממנו מהר"י בשירי, וממנו העתיק מהרי"ץ בעץ חיים, שבתוך דבריו הזכיר הוא שדברי הרמב"ם בתקנה היו.

בימינו נשארה ברכה זו {בפסוקים רבים וחתימה אחר השכיבנו} רק בסידורי אשכנז ומנהגם לאומרה רק בחו"ל {ועיין אגרות משה {או"ח ח"ב סי' ק"ב} שכתב שאין ד"ז שייך לחו"ל דווקא, ושם בא"י ביטלוה תלמידי הגר"א והגר"ז}, וכן בסידורי מרוקו נשאר זכרה, דיש המקפידים לאומרה אחר השכיבנו, ומתחילים "יראו עינינו" וכו' וחותרים: בסידורי תימן, על אף שמופיע בכל התכאליל נשאר הדבר רק בנוסח בלדי, וכתקנת הרמב"ם בשילוב פסוקים תוך ברכת השכיבנו. אלא שאף בבלדי יש שנהגו שלא לאומרה, כדכתב בשו"ע המקוצר {ח"א סנ"א ס"ז}. בימינו, מחמת טורח ציבור רוב בתי הכנסת אין אומרים זאת, ואין לנהוג כן ח"ו שלא ברצון הציבור. מ"מ יחיד הרוצה לנהוג כן מכאן ואילך, ומשער שיוכל להספיק לומר נוסח זה להשתלב עם תפילת הציבור {שלא יצא שכרו בהפסדו, שמחמת מנהג יפסיד תפילה בציבור} תבא עליו ברכה ומנהג אבותיו בידיו.

"עץ חיים היא למחזיקים בה"

ברכת יישר כח גדול לכל התורמים היקרים שלקחו על עצמם את החזקת הכולל, זכות התורה הקדושה תעמוד להם שלא תמוש התורה מפיהם ומפי זרעם עד עולם. אמן. המעונינים להחזיק אברר בסכום 200 ₪ לחודש יפנו למספר 052-

ג. לדעת רבים מן הראשונים, תקנה זו נתקנה כדי שיצאו דמכיון כל הקהל יחד מביהכנ"ס בסיום התפילה. דכיון שבתי הכנסיות שלהם היו בשדות מקום שמזיקים מצוים בערב, היה צורך שכולם יצאו יחד מבית הכנסת, וזה ע"י שכולם יגמרו יחד תפילתם. ומכיון שנוצר צורך זה, תיקנו שלא יתפללו י"ח ברכות בביהכנ"ס אלא יקצרו ויאמרו פסוקים קצרים כנגדם, ואח"כ יצאו יחד וכ"א ישלים כל התפילה בביתו {אם ירצה, דתפילת ערבית רשות}.

ד. לדעת ראבי"ה {ח"א ברכות סי' ל"ב}, תיקנו חכמים ברכה זו מחשש שיש בעם כאלה המקילים בה, ולכן יאמרו הם תפילה זו תחתיה, וז"ל: "ונתקן לחתימת המקראות ברוך ה' לעולם וכו' שיש בהם י"ח שמות כנגד י"ח חתימות של תפילת ערבית, שהיא רשות ואולי יש המיקל בה ולכך התקינו קריאות המקראות הללו במקום התפילה".

ה. לדעת בעל המנהגות {מובא גם באבודרהם תפ' ערבית} תקנה זו בזמן גזירת שמד נתקנה, שגזרו לבטל תפילת ערבית מישראל, ותקנו חכמים תחתיה פסוקים אלו, וז"ל: זה שנהגו לומר ברוך ה' לעולם שיש בהם שמנה עשרה הזכרות משום שגזרו שמד על ישראל שלא יתפללו תפלת ערבית ועל כן תקנו לומר שמנה עשרה הזכרות כנגד שמנה עשרה ברכות של י"ח. ואע"פ שבטל השמד לא בטלה התקנה.

ג. דעת הרמב"ם

הרמב"ם בסדר התפילות מביא נוסח חדש בברכת יראו עינינו, והוא שמתחילה הביא את נוסח הברכה, והביאה ללא חתימה, עד תוספת פסוקים ויראו עינינו, ואח"כ הביא נוסח מורחב יותר בדרך זו.

נראה שהרמב"ם הוא זה שתיקן לראשונה שילוב זה, שברכת השכיבנו תהא ללא חתימה, לאחריה ימשיכו את הפסוקים ורק בסופה יאמרו את חתימת הברכה. ואכן לא מצינו בראשונים שנמשכו אחריו, אלא כולם הביאו ברכה זו של יראו עינינו כחתימה נפרדת לאחר ברכת השכיבנו.

אכן בשו"ת הרשב"ש {סי' רנ"ה} מביא: "עוד כתבת כי נהגו במזרח לומר ברכת השכיבנו בלא ברכה ואין חותמין אלא ביראו עינינו. ואמרת כי הגידו לך שהחכם ר' יוסף נ"ע הנהיג כך במזרח, וכשהרצו הדברים אצל ר' אברהם בנו של הרמב"ם ז"ל קלסו על זה" עכ"ל, הרי שהיו מקומות שנהגו כן, ומובן מדוע בנו של הרמב"ם קילס מנהג זה, לפי שהוא כפי תקנתו של אביו, שלא לחתום בב' חתימות נפרדות.

מנהג תימן עפ"י עדות מהרי"ץ היה ג"כ כתקנת הרמב"ם, וכן הביאו כל התכאליל, וז"ל מהרי"ץ: "ברוך שומר עמו ישראל לעד אמן, הכי גרסינן בלא חתימת שם, ואומר אחר זה הפסוקים ברוך ה' לעולם וכו' וחותרם בא"י המולך וכו', כן הוא בכל התכאליל, גם בסדר התפילות של הרמב"ם, ע"כ.

העלון מוקדש לעילוי נשמת

אארי יחיא בן יחיא יוסף (ארת'י) ז"ל

אארי חיים דוד בן ציונה ז"ל

ארת' יונה חתמה בת שזיאל ז"ל

מסופר על הגאון הצדיק והקדוש שחי בדורינו, מוהר"ר יחיא אלישיך זצוק"ל, שמענו את הסיפור המופלא הבא, לו היו עדים עשרות אנשים: לפני כמה עשרות שנים, הזדעזעה ארץ ישראל ת"ק על ת"ק פרסה, כאשר התברר כי מטוס מחברת התעופה "אנטבה", נחטף על ידי טרוריסטים, אשר הפרידו את נוסעיו הגויים מנוסעיו היהודים, והנחיתוהו בארץ אוגנדה שבאפריקה, כאשר הם מחזיקים בשבי בכל היהודים שעמם. סכנה גדולה ועצומה נשקפה לאותם יהודים, שהיו מוחזקים בשבי על ידי חיות אדם אלו. בכל ארץ ישראל נשאו תפילות להצלת השבויים, ובפרט בשבת אחת בה החריף המתח בין הצדדים, נשאו תפילות בכל הישיבות ובתי הכנסת. בבית הכנסת "בדיחי" ברחוב עמוס בירושלים, כבר סיימו הציבור את תפילת ערבית של ליל שבת, ופנו לילך לביתם. אלא שלפתע נשקפה מהפתח דמותו ההדורה של הגה"ק מארי יחיא אלישיך זצ"ל. הקהל מיד חזר לשבת במקומותיו, ומארי יחיא פנה לקהל ואמר: "אחינו בית ישראל נתונים בצרה ובשביה, לפיכך נתפלל כמה פרקי תהילים להצלתם". וכך, העמיד מארי יחיא את התינוקות של בית רבן במרכז בית הכנסת, וכל הקהל החלו למר פרקי תהילים בנעימה איטית מעומק הלב. מארי יחיא פתח את ההיכל שבו הספרי תורה, טמן את ראשו בין הספרים, ושקע בתפילתו. מידי פעם הורה לקהל להוסיף כמה פרקי תהילים. לאחר זמן מה, סיים מארי יחיא את תפילתו, פנה לקהל ואמר דבר מפליא: "משמיים קבלו את תפילתנו, וביום ראשון השבויים יחזרו לארץ". יתכן שהקהל לא שם ליבו לדברי מארי יחיא ולהבטחתו המפורשת שיצאה מפיו, שכן בחייו לא נתגלה עוצם קדושתו לרוב הציבור, ולכן לא ייחסו "כ"כ חשיבות לדבריו. אחד מחסידיו של מארי יחיא, נתעצב אל ליבו מאוד, בחושבו, כיצד אמר מארי יחיא דברים אלו, שנראו רחוקים מאוד מהמציאות? מה יהיה אם ביום ראשון השבויים לא יגיעו ארצה, וכי ישימו את דברי המארי ללעג בין הבריות? כך היה הולך ותמה, וכל אותה השבת ישב בצער ובתימהון לבב. רק ביום ראשון, כאשר נודע בין הבריות כי מבצע ההצלה הצליח מעל ומעבר למשוער, וכל השבויים חזרו לביתם ללא כל פגע, נודע כי דבריו של הגה"ק רבי יחיא אלישיך זצ"ל לא שבו ריקם, ודבר מדבריו לא נפל ארצה.

{מפי משמשו בקודש הרב שמעון קהלני שליט"א}

יחזקאל רצאבי • YITZHAK RETZABI
בי מנחם אב התש"ע בשכ"א
המלצה

זכינו עתה ונתקבלה החלטה לפתוח החל מחודש אלול הבעל"ט כולל יום שיש פועלות צדיק בעיר אלעד ת"ו, בו ילמדו בקביעות במשך כמה שעות אברכים יקרים וילינו בעמקה של הלכה, בראשות ידידנו הרה"ג יוסף צברי שליט"א מחברי בית ההוראה פועלות צדיק, דבר טוב ומועיל מצד עצמו לניצול הזמן היקר בערב שבת קודש ומה גם שיש כאן חידוש מיוחד, שהנושאים הנלמדים הם בעיקר סויות ועניינים לבירור יסודות מנהגי ק"ק תימן יע"א ממקורותיהם בש"ס ובפוסקים ובספרי גדולי חכמי תימן, זצוק"ל, אשר לא היה לעולמים, הלכך לפעלא טבא אמינא יישר. וקורא אני לנדיבי עם לתמוך בידם ולסעדם במיטב כספם, למען יחזקו בתורת ה' ולהחזיר עטרת מסורת אבותינו לישנה, "ועץ חיים היא למחזיקים בה".

המעוניינים להנציח את יקיריהם בעלון

יפנו למס' 7142173-052

חידו"ת מאברכי הכולל:

אגל האגון החשוד הו"ו שיער הי"ו

"ורשעים כיה צדיקים"

מי הם נקראים צדיקים?

בגמרא בקידושין דף מ: ובמפרשים משמע שגדר "צדיק" הוא אדם שיש לו רוב זכויות ו"רשע" הוא אדם שיש לו רוב חובות, ו"בינוני" הוא אדם שיש לו מחצה זכויות ומחצה חובות. עוד משמע שם שתשובה יכולה למחוק חובות וכנגד זה מצינו אף במצוות שאם על המצוות הראשונות שעשה מתחרט, מוחק אותן מצוות, ונקרא "תוהא על הראשונות".

ומהגמרא ביומא ומפרשיה חזין דיש עוד ב' סוגי תשובה: תשובה מיראה שבכוחה להפוך זדונות לשגגות, ותשובה מאהבה שבכוחה להפוך זדונות לזכויות. ובתשובה מיראה ישנן ד' חילוקי כפרה לד' סוגי עבירות, ותשובה מאהבה שמכפרת לבדה. יוצא דישנן ג' סוגי תשובה: א. תשובה מיראה ההופכת זדונות לשגגות. ב. תשובה שלימה המוחקת עוונות. ג. תשובה מאהבה ההופכת זדונות לזכויות והדברים צריכים ביאור.

ונראה בס"ד כאשר שב האדם מיראה, הוא שב מחמת העונש על מעשיו, ולא על עצם מעשה העבירה שהכעיס לבוראו. ולכן נעשה העוון כחטא בשוגג, דעל שוגג לא שייך עונש אלא כפרה לחוד. אך השב בתשובה שלמה מצטער על עצם העוון שעשה ומצטער שהכעיס לבוראו, ולכן עצם העוון נמחק לפי שלמות התשובה.

לעומתם, השב מאהבה עושה דין וחשבון לעצמו. דין על העוונות שעשה ועל מה שהכעיס לבוראו, וחשבון על המצוות שהיה יכול לעשות אז ועמם היה יכול לעשות נחת רוח לבוראו. וכיון שעושה הוא תשובה שלמה, שמצטער על העוונות שעשה נמחקים לו כל העוונות ונעשה צדיק. וכיון שמצטער על המצוות שהיה יכול לעשות ולא עשה, נחשב לו כאילו עשה שהקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה. וע"י זה "הזדונות הופכים לזכויות". ונמצא שאלמלא העונות לא היה מגיע לרצון לעשות כל כך הרבה מצוות. שתשובתו עוררה אותו על כל זאת. ונמצא שנפילתו בדיעבד היא סיבת תקומתו, וירידתו בדיעבד היא סיבת עלייתו יותר ממה שהיה קודם הנפילה. וצריך לומר שהחידוש בתשובה (שנברא קודם בריאת העולם והיא מעל הטבע. פסחים נד.) שאף על פי שעשה מעשים שליליים וטימא נפשו בהתאם לאותם המעשים, שאחרי המעשים נמשכים הלבבות כל שכן שהלב מתכוון בפועל למעשה, אם שינה מצב נפשו ע"י התשובה, אותם המעשים השליליים שנעשו על ידו בעבר ולא מתאימים למצב נפשו בהווה לא מתייחסים אליו כלל ושמו ומהותו משתנים לפי ליבו והרי הוא אדם אחר.

ונמצא שעיקר גדר צדיק תלוי בלב, דבכח הלב להפוך הכל לטובה או למוטב, חלילה, וזה מ"ש "רחמנא ליבא בעי" ומקרא מפורש "ולעבדו בכל לבבכם" כפשוטו, ואם יאמר אדם "הריני צדיק בלב" ומעשיו לא יוכיחו את צדקותו זהו סימן שאין תוכו כבדו וחסר לו בשלמות התשובה והעבודה. ועל פי הדברים האמורים אפשר לפרש שמה שאומרים בחנוכה "ורשעים ביד צדיקים", היינו שהיוונים נתנו ביד המכבים, הוא מדה כנגד מדה ע"י שהרשע שלכל אחד ואחד היה ביד כל צדיק וצדיק, היינו היצר הרע שנקרא רשע (כמו שכתוב "נאום פשע לרשע בקרב ליבי" תהילים לו, ב'). היה ביד כל צדיק שצדיקים ליבם ברשותם, זו הסיבה לנצחונם. וכן יהיה לעתיד לבוא דאין ישראל נגאלין אלא בתשובה במהרה בימינו אכ"ר.